

форм колективної роботи при створенні ситуацій опосередкованого спілкування в процесі навчання читання, коли студенти здійснюють обмін результатами діяльності. Оскільки рівень опрацювання інформації у різних студентів відрізняється, усвідомлені кожним з них зв'язки в тексті відбивають визначені функції читання та створюють систему різних образів, «спільний фонд пам'яті» (Б.Ф.Ломов), які в процесі колективної роботи підлягають корекції та використовуються *всіма учасниками спілкування*.

Організоване таким чином навчання читання, починаючи вже з *початкового ступеня*, буде сприяти створенню у студентів правильного уявлення про цей спосіб комунікації та підвищенню рівня навчання в ньому.

1. *Артемов В.А.* Психология обучения иностранным языкам. – М., 1987. – с. 142. 2. *Бим И.Л.* Подход к проблеме упражнений с позиций целей и задач. – М., 1985. – с. 60. 3. *Зимняя И.А.* Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М., 1988, – с. 48. 4. *Зимняя И.А.* Речь и речевая деятельность в ситуации вербального общения. Тезисы доклада 9-й научно-методической конференции «Речевая ситуативность в преподавании иностранных языков в специальном языковом вузе». – М., 1983. – с.38. 5. *Ильин М.С.* Основы теории упражнений на иностранном языке. – М., 1985. – с. 55. 6. *Леонтьев А.А.* К определению речевой ситуации. Тезисы доклада 9-й научно-методической конференции «Речевая ситуативность в преподавании иностранных языков в специальном языковом вузе». – М., 1983. – с. 60. 7. *Леонтьев А.А.* Основы теории речевой деятельности. – М., 1980. – с. 380. 8. *Лернер И.Я.* Текст как средство умственного развития и его диагностика в студентов. – В сб.: Новые исследования в педагогических науках. – М., 1982, №2. – с. 42. 9. *Ляховицкий М.В., Вишневский Е.И.* Структура речевой ситуации и ее реализация в учебно-воспитательном процессе. – М., 1988. – с. 19. 10. *Щукина Г.И.* Исследование проблемы активизации учебно-познавательной деятельности. // Советская педагогика. – 1988, №11. – с. 48.

Сівков І.В., к. філол. н., асист., *Костюк А.В.*, магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КАЛЬКУВАННЯ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ І ЮРИДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню процесів калькування як одного з продуктивних способів формування суспільно-політичної та юридичної лексики сучасної арабської літературної мови.

Ключові слова: *слово-калька, фразеологізм, термін, словосполучення.*

Стаття посвящена исследованию процессов калькирования как одного из продуктивных способов формирования общественно-политической та юридической лексики современного арабского литературного языка.

Ключевые слова: *слово-калька, фразеологизм, термин, словосочетание.*

This article deals with calque as productive way of Modern Standard Arabic sociopolitical and juridical lexis formation.

Key words: *calque, phraseologism, term, phrase.*

Стаття присвячена аналізу процесів калькування як продуктивного засобу поповнення суспільно-політичного та юридичного лексикону сучасної арабської літературної мови (АЛМ). Калькування як один з актуальних для сучасної АЛМ словотворчих засобів фрагментарно розглядалося у працях відомих арабів-лексикологів В. М. Белкіна, В. Е. Шагала, В. Монтея та ін. [Монтей 1960; Белкин 1975; Шагаль 1987]. Вони наводили у якості ілюстративного матеріалу політичні та юридичні терміни. Однак через брак праць, у яких би у повній мірі висвітлювалися всі актуальні шляхи формування лексикону арабської політично-правової терміносистеми, не було піддано всебічному аналізу утворення арабських політичних та юридичних термінів-кальок та, зокрема, такої важливої їх частини, як фразеологізми термінологічного характеру. Останні складають істотну частину масиву термінологічних кальок, а також є різноплановими за типом синтаксичних зв'язків між їх компонентами. Проблематичність дослідження принципів калькування в сучасній АЛМ полягає у тому, що здебільшого важко встановити мову-джерело калькування певної термінолексеми, оскільки в цьому процесі історично були задіяні декілька європейських мов, зокрема, французька та англійська. Більш-менш упевнено про лексичну одиницю-джерело калькування можна говорити, на наш погляд, лише тоді, коли сама внутрішня форма арабського складного терміна (словосполучення, фразеологізма тощо) вказує на відповідну конструкцію мови-джерела калькування.

У лінгвістичній літературі калька визначається як утворення нового фразеологізму, слова чи нового значення слова шляхом буквального перекладу відповідної іншомовної мовної одиниці [ЛЭС 2002, 211]. Калькування – поморфемний переклад іншомовного слова. Під час калькування переймаються лише значення іншомовного слова, а не його матеріальний експонент [Кочерган 2005, 230].

О. О. Реформатський визначає два шляхи лексичних запозичень:

1) запозичення звукової сторони слова, а згодом його номінативна спрямованість (слово – назва);

2) переклад іншомовного зразка по частинам засобами своєї мови.

Запозичені слова та вирази другого типу він називає кальками [Реформатский 2001, 142]. Г. Кронассер вважає, що запозичення значень є поповненням неповних відношень між словами різних мов [Недоспасова 1964, 8].

Виділяють такі види калькування:

1. Словотворчі кальки – поморфемний переклад іншомовного слова, зокрема, складного. В опрацьованому нами масиві політичних та юридичних термінів сучасної АЛМ значну їх частину складають конструкції ізаетного типу, перший компонент яких репрезентований словами, що є кальками префіксів європейських мов, продуктивних при формуванні композитів [Monteil 1960, 140-141]. Вони, зокрема, виражають:

а) просте заперечення типа *ري غ* “не-”: *ري غ* “неконституційний”; *ري غ* “непрямий”; *ري غ* “незаконний”; *ري غ* “неприєднання”; *ري غ* “невтручання”; *ري غ* “нетерпимість (до *когось/чогось*)”;

Як можна побачити, *ري غ* слугує для приприкметникового, а *ري غ* – приіменникового заперечення.

б) негативне ставлення до поняття, вираженого другим значущим компонентом ізафетної конструкції, зокрема *ري غ* “анти-”: *ري غ* “антисемітизм”; *ري غ* “антиімперіалізм”; *ري غ* “ксенофобія”; Ми бачимо, що *ري غ* виконує приіменникову заперечну функцію.

ري غ, які мають приіменникове вживання, часто реалізуються у подібних до ізафетних конструкціях зі значущим компонентом, поєднаним з приіменником: *ري غ* “антисемітизм”; *ري غ* “антиісламські настрої”; *ري غ* “антиізраїльські настрої”; *ري غ* “антиіранський”; *ري غ* “антиамериканський”; *ري غ* “антиреволюційний”.

Таким чином, ми бачимо, що за допомогою *ري غ* утворюються кальки іменникового, а *ري غ* – прикметникового типу.

в) численність поняття, вираженого другим значущим компонентом ізафетної конструкції, зокрема, *ري غ* “багато-”: *ري غ* “багатокультурний”; *ري غ* “багатогорасовий”; *ري غ* “багатосторонній”; *ري غ* “багатоконфесійний”; *ري غ* “багатопартійний”; *ري غ* “багатополісний”.

На основі вищенаведених прикладів можна зробити висновок, що словотворчі кальки на *ري غ* мають характер складних прикметників.

У сучасній АЛМ шляхом сполучення заперечної частки *لا* з іменниками та прикметниками різних типів було утворено деякі суспільно-політичні терміни, які розглядаються як композити та цільнооформленість яких підтверджується можливістю їхнього вживання з означеним артиклем:

لا “нелюдський”; *لا* “непартійний”, “безпартійний”; *لا* “незаконний”; *لا* “неконфесійність”; *لا* “децентралізація”; *لا* “нетерпимість”, “нетолерантність”.

Проте, на наш погляд, формування складних слів шляхом поєднання заперечної префікса *لا* з іменами є одним із варіантів словотворчого калькування, під час якого відбувається переклад складних слів європейських мов поморфемно, зокрема приіменний префікс із заперечним значенням калькується у формі *لا*.

Часто словотворчі кальки знімаються з іншомовних слів, які членуються на кореневу основу та словотворчий афікс, шляхом дослівного перекладу: а) прикметників за формою імен відносних *لا* “сепаратистський”; б) іменників за формою імен дії (масдарів) з абстрактним значенням *لا* “популярність”.

2. Семантичні кальки – запозичення значень слів. У цьому випадку семантичні зсуви у словах зумовлені прямим впливом іншої мови. Арабські слова, які мають спільну семантику з словами іншої мови, можуть копіювати значення відповідних слів. Семантичне калькування є різновидом розширення семантичного поля слова. Як приклад семантичного калькування наведемо такі лексеми, сучасну термінологічну семантику яких було скальковано з слів-термінів європейських мов: *لا* “рух” (політ. організація) *لا* “(політична) течія”, *لا* “реформа”.

3. Фразеологічні кальки, які являють собою буквальный переклад арабською мовою фразеологізмів, переважно стійких: *بامرالل ڤي عارللا لولدا* “держави, що підтримують тероризм” (з англ. *terrorism-sponsoring states*), *ڤي نڊملا قوق حللا* “громадянські права” (з англ. *civil rights*), *حوتفملا باوبالآ قس ايس* “політика “відкритих дверей”” (з англ. *open door policy*)); *قرحلا قوسلا* “вільний ринок” (з англ. *free market*).

4. Напівкалька – різновид словотворчої кальки, коли перекладається лише частина слова [ЛЭС, 211]. Значна частина іншомовних слів запозичується сучасною АЛМ у вигляді напівкальок – різновидів словотворчих кальок, які утворюються шляхом запозичення основ іноземних слів та їх оформлення за допомогою арабських афіксів. Напівкалькування набуло значного поширення з метою насичення бази термінологічної лексики сучасної АЛМ, а саме її політичного та юридичного термінологічного поля:

а) суфікс *ي* вживають для створення арабських еквівалентів іншомовних відносних прикметників *يلاربيلي* “ліберал”;

б) суфікс *في* застосовують для створення еквівалентів іншомовних іменників з абстрактним значенням в арабській мові *فيلارديفي* “федерація”.

До категорії “напівкальок” також належать суспільно-політичні терміни, утворенні шляхом афіксації запозичених основ складноскорочених прикметників, які в арабській мові оформлюються як одне слово *ويقيرفلا – وروأ* – “євро-африканський”. У деяких ситуаціях перевага надається не цільно-, а роздільнооформленому перекладу та вживається більш літературна форма *يسلطانا يبوروالا لمالفتل* “євроатлантична інтеграція”.

Отже, аналіз політичної і юридичної термінології у сучасній АЛМ виявляє наявність у ньому великого пласту лексем, утворених за допомогою різних типів калькування слів низки європейських мов, близьких у змістовому плані до лексем арабської мови. З дослідження накопиченої бази суспільно-політичної лексики випливає, що при калькуванні у залежності від його виду запозичується семантична та морфологічна структура лексеми – джерела калькування. Калькування відіграє вагомий роль в утворенні політичної і юридичної термінології, що пояснюється тим, що сучасна АЛМ не виявляє сильних тенденцій до збагачення свого лексичного складу шляхом прямого запозичення іншомовної лексики, а виявляє схильність до використання питомого лексичного матеріалу шляхом запозичень сучасних значень слів із європейських мов, з якими вона історично перебувала у тісних контактах.

1. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 712 с. 2. Белкин В. М. Арабская лексикология. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 200 с. 3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2005. – 368 с. 4. Недоспасова М. Е. Вопросы развития современной арабской терминологии: Авт. дис. ... канд. филол. наук / Тбилис. гос. ун-т. – Тбилиси, 1964. – 18 с. 5. Реформатский А. А. Введение в языковедение: Учебник для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 536 с. 6. Шагаль В. Э. Языковой аспект национальных процессов в арабских странах. – М.: Наука, 1987. – 248 с. 7. Monteil, V. L'arabe moderne. These principale présentée pour le D-rat es lettres. Paris: Klincksieck, 1960. – 386